ZATIŠJA

Odmah po Novoj godini jedan za drugim i u grupama stadoše dolaziti k vladici ljudi iz Njeguša i Bajica:

Aman, ako znaš za boga i dušu, skapa nam stoka!

Ovaj snijeg pritisnuo.

Ni šake sijena nemamo, ni naramak suvoga lista! Spasavj, sveti vladiko!

Ti znaš, mi bismo k Primorju, ako se ikako mogne.

Obećavate li da ćete se vladati kako priliči?

Obećavamo što god od nas tražiš!

Kad smo te poslušali za one umire, sad i ti nama uzvrati.

Već ne činimo ništa za sebe, već da ova grla stoke provučemo do nove trave. Vidiš i sam: bijela napast do navrh konjanika, pa već nikakva brsta ni za koze nema. Krave se ulubile, pobijeljele im oči, a vočići prežalosno riču.

Te vladika hitno piše Pajtoniju u Kotor. Moli ga i preklinje: neka pusti njegušku i cetinjsku stoku na primorska pasišta, dok sniježne strane ne pozelene. Pa se Crnogorci sastaju sa predstavnicima primorskih plemena i utvrđuju dogovor i svaku riječ važnu na papir stavljaju. Da je znano i vjerovano svakome i da niko ne može datu riječ prekršiti. Planinci će plaćati travarinu prema veličini stada. Rečeno je da sei koze mogu trpjeti, ali samo do Đurđevdana; jer koza je blaga duša kad puno vime donese djeci, a zvjerka naopaka kad zađe u mlado zelenilo – gdje se ona koti, tu postepeno sivi kamenjar osvaja. I rečeno je da pastiri crno-

gorski ne smiju nositi kosijere niti sjeći rastinje i da se imaju kretati samo na određenim pasištima.

I šta sve ne rekoše u utvrdiše.

Ali vladika zna čobane planinske – navikli su da se kreću širinama i da čine što im je duši drago. Pa se pribojava vijesti iz primorja – tamo je uputio i manastirsku stoku na zimovanje.

Glasovi stigoše: ne plaća se travarina, pastiri čine svakojake štete – ovdje je stradao maslinjak, onamo pomorandžina stabla, u onome selu čobani sa ženama ašikuju, na drugoj strani poveća grupa htjela potajno, šumovlako, da se prebaci u Paštroviće, gdje ih je mamila zimska bujad.

Te vladika opet šalje ljude da se sastanu s domaćinima primorskim i da se sve lijepo raspravi i svaka šteta naknadi.

U zatišjima zimskim našla bi mu se u ruci koja knjiga, ponajprije one što govore o prošlosti. I opazi: mora da svi prosvjećeni narodi već imaju napisane istorije, u kojima je opisan njihov hod sve do blizu ovog vremena. I tu se najviše priča o vladarima – oni su dobijali i gubili bitke, oni gradili gradove i velike puteve, oni se ženili od drugih moćnika i porod podizali, oni se srdili jedni na druge ili saveze sklapali; narod je ostajao siva bezimena masa, čiji tragovi – kako vrijeme odmiče – čile i nestaju na prostranim grobljima. Kako je da je, tek – o prošlosti mnogih zemalja ponešto je zapisano, a o Crnoj Gori ni pomena.

«Ako drugi neće, ja ću povjeriti hartiji ono što mi je znano. Nek to bude makar prosti zametak od istorije.» Pa se koška sa samim sobom.

«E, vladiko, znam ti boljku: napisaćeš istoriju o onome što su crnogorski vladari negda uradili i dovešćeš istoriju do sebe – da neko drugi nastavi; prepao si se zaborava,

htio bi da budu zabilježene tvoje bitke i pobjede i druga djela; pusta taština!»

«Što me glođeš, zlo sjeme u meni. Ako mi ne vjeruješ ti, ko će drugi. Ako me ti sumnjičiš, drugi će osuditi moju sjenku. Ako me ti osuđuješ, drugi će me rastrgnuti... Znaš valjda da mi nikad želja za svetskom slavom nije konačila na jastuku. Cijelog života o miru radim i u kamen zatucam svakoga ko ruku na drugoga čovjeka diže. A ratovao sam od nevolje, nije mi drukčije moglo biti – sa oružjem na sebi osjećao sam se kao osuđenik, kao da sam lancima okovan, od krvi ljudske tamnio mi je dan pred očima, od vriske siročadi san mi je uz goru bježao i sve sam korio sebe: 'Ti si vladar, ti si, može biti, ipak, ipak, mogao potražiti neki drugi izlaz, neku putanju bez krvi'.»

«Ali si veoma oholo jahao bijelca poslije bitaka i priređivao molepstvija i parade, birajući za sebe najljepše mjesto! I sad si potegnuo istoriju da pišeš i već unaprijed vidiš svoje ime i svoja djela u knjigama debelim zapisana. Ljudi će uskoro zaboraviti Bogdana Vukova, koji posječe Mahmut-pašu, i zaboraviće vojvodu Stana, i Petra Andrijina, i Stanka tvoga i nebroj drugih junaka, a tvoje će ime ostati nad njihovim kostima.»

«Ne muči me, dosta imam tirana izvan sebe!»

«Ali čuj: ti hoćeš da budeš i ostaneš najbolji ratnik i vojskovođa, prvi sveštenik – najbliži bogu, najumnija i najčestitija glava u svome rodu i vremenu, prvi i najbolji u svemu. To nije tako?»

«Pa šta, ako je zaista tako?»

«Tako biti ne može! Reci: bi li česove mrlje na tebi i tvojim rukama? Ako neko drugome kuću zapali, gledaćeš da pomiriš palikuću i bezdomnika. Ako neko lošu riječ za tebe kaže ili ti usprkosi, poželjećeš da mu se trag zatre!»

«A jesam li ikoga gonio zbog te, kako reče, loše riječi?

Je li ikoga zbog mene glava zaboljela?»

«Nije, jer si u sebi trpio i otrpio; ali si takve ljude mrzio gotovo kao Turke.»

«Nikoga ja ne mrzim!»

«Eto sad: opet svetiteljska riječ! Ti gladuješ, a hraniš sveca u sebi; noć provodiš na tvrdu ležaju i mnogih se zadovoljstava odričeš i sebe si izmoždio, a svetac već blaguje u tebi, ugnijezdio ti se u prsima, sav u sjaju neprolaznom!»

«Tako je to: ako me niko drugi ne zadjene, savjest, opaka mučiteljica, otrovaće mi samoću. Neću da ti brojim suprotne razloge – pogledaj sav moj život, sve što sam učinio, i dobra djela i grijehe moje, pa odvagni pravedno»...

«Ali, često je jedna mala želja, jedan đavolak unutrašnji, neizrečeni glasak ili pokret u snu bliži istini ljudskoj no sve riječi pred narodom izgovorene i cijelo biće koje volja gvozdena može okrečiti ovako ili onako!»

«Primam, neka i to bude! Pa ipak čovjeka cijenimo prema onome što je na suncu, na vidjelu, što je dao od sebe, što je pred ljudima pokazao u vedrom i u stravičnom trenu, po tome, a ne po mrakovima i tlapnjama koje ruju u njemu!»

I učini se vladici da je pobijedio i ućutkao savjest.

I predade hartiji prve riječi svoje kratke istorije: «Provincija Zeta u stara vremena zvaše se Prevala...»

Nije pomišljao da će te riječi ikad biti štampane. Bio je uvjeren da će njegovi zapisi biti od koristi samo kao izvor podataka budućim istoričarima.